

Варфоломій Савчук, Ольга Чаплиць
Дніпропетровськ

Метод інтерв'ю в історико-біографічному дослідженні зі звуженою джерельною базою

Свого часу один з методологів жанру біографістики В.С.Чишко зазначав, що наукові історико-біографічні дослідження, можна розбивати на декілька груп або основ. По-перше за структурою та функціями. В такому випадку маємо поділ історико-біографічних досліджень: на основні види (історико-біографічна монографія, історико-біографічний нарис, науково-популярний життєпис, історико-біографічний портрет тощо); довідково-допоміжні види (некрологи / словники та покажчики / біографічний коментар / бібліографія); суміжні види (персоналогічні та генеалого-біографічні дослідження) тощо¹.

Сучасна класифікація історико-біографічних наукових досліджень передбачає комплексний підхід і ґрунтується на врахуванні декількох основ. Перша – за структурою та функціями – поділяється на: основні види (історико-біографічна монографія / історико-біографічні нариси / науково-популярний життєпис / автобіографія / історико-біографічний портрет); довідково-допоміжні види (некрологи як підвиди біографії / словники та покажчики / біографічний коментар / бібліографія); суміжні види (персоналогічні та генеалого-біографічні дослідження). Друга – за видами життєдіяльності та професійною спрямованістю; наукові біографії можна предметно класифікувати за: сферами життєдіяльності, всередині, в свою чергу, за професійними властивостями. Третя – за змістовними аспектами методології та методики наукового аналізу, що визначені детермінантами особистості: історичну, психологічну, соціологічну, філософську, політичну та ін.

¹ *Чишко В.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії та сучасності України. К., 1996. 238 с.; *Корнійчук Любов.* Біоісторіографічні дослідження в творчості А. Жуковського // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. Вип.10. Острог, 2008. С. 351-365.

Різні теоретичні аспекти історично-біографічних досліджень розглядаються в ґрунтовних працях дослідників цього історичного жанру, які значно розвинули межі його застосування².

У будь-якому разі історико-біографічне дослідження має на меті реконструкцію життєвого шляху особистості і передбачає визначення траєкторії її життя в багатовимірному суспільно-особистісному контексті. У природничих науках, зокрема у фізиці, термін «траєкторія» визначається як множина точок простору, через які пройшла матеріальна точка. Сукупність цих точок утворює лінію руху, що називається траєкторією. В історико-біографічному контексті, коли мова йде про визначення траєкторії життя певної особистості, необхідною умовою повноцінного дослідження виступає якомога більший набір саме таких «екзистенціальних точок», що й визначають в кінцевому рахунку достовірність проведеного дослідження.

Жанр історичної біографістики не обмежується колом гуманітаріїв, чие життя і діяльність вивчаються у відповідних дослідженнях. В.Ващенко вказує, зокрема, на те, що «сучасна біографістика розвивається у просторі двох євроатлантичних традицій: модернізованої «сциєнтистської» «наукової біографії» та орієнтованої на гуманітарні науки «інтелектуальної біографії»³. Коментуючи цю тезу Т.Попова уточнює поняття «модернизированной сциєнтистской «научной биографии», як «биографии ученых естественно-научного поля»⁴.

Дійсно, розвиток будь-якої галузі науки і техніки поза усякими сумнівами тісно пов'язаний з творчістю кращих її представників, особистостей,

² Ващенко В. Концепт «інтелектуальна біографія» та конструювання «наукових біографій» в українській історіографії // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. Вип.4. К., 2009. С. 475–486; Дунаєва Ю.В. Историческая биография: упадок или возрождение? (Аналитический обзор) // Историческая биография: современные подходы и методы исследования: Сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН; Отв. ред. Дунаева Ю.В. М., 2011. С. 8–34; *История через личность. Историческая биография сегодня* / под ред. Л.Репиной. 2-е изд. М., 2010. 720 с.; *Историческое познание и историографическая ситуация на рубеже XX-XXI вв.* / Отв. ред. О.В.Воробьева, З.А.Чеканцева. М., 2012. 406 с.; Колесник И.И. «Очарование вещами» как поворот в интеллектуальной истории // Историческое познание и историографическая ситуация на рубеже XX-XXI вв. / Отв. ред. О.В.Воробьева, З.А.Чеканцева. С.177–197; Попова Т. Историография в человеческом измерении // Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. К., 2012. Вип.22. С.265–292; Репина Л.П. Историческая биография и «новая биографическая история» // Диалог со временем: альм. интеллектуал. истории. М., 2001. Вып. 5.; Репина Л.П. Историографическая наука на рубеже XX-XXI вв.: Социальные теории и историографическая практика. М., 2011. Гл. 7. «Персональная история»: биография как средство исторического познания. С.287–324; Чижко В. Біографічна традиція та наукова біографія в історії та сучасності України. К., 1996. 238 с.

³ Ващенко В. Концепт «інтелектуальна біографія» та конструювання «наукових біографій» в українській історіографії. С. 482.

⁴ Попова Т. Историография в человеческом измерении. С. 275.

чия дослідницька праця є базовим чинником становлення і розвитку наукової та науково-технічної думки.

Тому без звернення до життєвого шляху тих чи інших вчених та інженерів, опрацювання їх творчої спадщини вбачається неможливим створити об'єктивну картину розвитку напрямів розвитку науки і техніки в цілому й вітчизняної зокрема.

Отже одним з актуальних напрямів відповідних сучасних історико-наукових досліджень є створення творчих біографій та вивчення внеску видатних науковців та інженерів у розвиток науки і техніки.

Коли дослідник звертається до певної постаті, яка репрезентує ту чи іншу сферу, галузь науки і техніки, то цілком зрозуміло, що він розглядає і досліджує цю постать в усьому комплексі її взаємовідносин, діянь, творчих надбань, тощо на тлі соціально-економічних, політичних, національних, культурних та інших складових, які є зовнішніми чинниками, що визначають ідентифікацію вченого. Модифікація життєдіяльності, траєкторії буття вченого, яка багато в чому визначається зазначеними вище факторами, відбувається за рахунок психофізичних характеристик діяча, які значною мірою впливають на його самоідентифікацію протягом усієї траєкторії його життя і творчої діяльності.

Звернення до тієї чи іншої постаті, яка стоїть у фокусі уваги дослідника, досить часто обумовлюється метою дослідження. І тут дослідник може обрати різні методологічні підходи. Ми можемо визначати траєкторію життя як суто екзистенціальну біографію. А можна розглядати взаємодію епохи і особистості через її професійну діяльність і творити так звану соціально-історичну біографію.

Тоді, як зазначала Л.П.Рєпіна, «историческая биография не ограничивается повествованием о жизненном пути исторического персонажа, а представляет собой историческое исследование: «это сама история, показанная через историческую личность»⁵.

Отже багатогранність життя особистості, творчий шлях якої вивчається дослідником, потребує якнайбільшої множини «екзистенціальних точок» на тлі епохи, що визначають траєкторію життя. А це, в свою чергу, викликає потребу у ґрунтовній джерельній базі дослідження. Однак досить часто така база в силу певних причин є звуженою, має ознаки неповноти.

Зрозуміло, що звуженість джерельної бази історичного дослідження може бути викликана різними причинами, які досить добре відомі історикам.

Серед них, зокрема, необхідність залишатися в рамках «правильного ідеологічного» підходу, сформованого у межах парадигми історичних досліджень в певних соціально-економічних умовах, власна позиція автора дослідження. В цьому контексті звернемо увагу на статтю професора Арона Черняка «Еврейский вопрос в России: глазами Александра Солженицына», в

⁵ Рєпина Л.П. Историографическая наука на рубеже XX-XXI вв... Гл. 7. «Персональная история»: биография как средство исторического познания. С. 288.

якій на його думку «источниковая база сужена А.Солженицыным за счет трудов, которые опровергают ряд его существенных положений и выводов. Является ли это результатом целенаправленного ОТБОРА или информационного недосмотра автора, недопустимого для подобного исторического исследования, я судить не берусь»⁶. Джерельна база може бути звужена й за такої причини.

Недостатньою джерельна база може бути й за рахунок взагалі відсутності писемних джерел, які не збереглися у зв'язку з часом, тобто вони були або взагалі відсутні, або втрачені за різних причин.

Але в історичному дослідженні досить характерною є така ситуація, коли й позиція дослідника спрямована на якнайбільш повне й об'єктивне використання джерел, коли джерела все-таки збереглися, але за певних причин не вводяться до наукового обігу, хоча соціально-економічні умови не перешкоджають об'єктивному висвітленню подій тощо.

Специфіка вивчення життєвого шляху видатних науковців та інженерів полягає в тому, що багато хто з них в певний період своєї діяльності виводилися зі сфери відкритих комунікацій. Причиною цього, як відомо, була їх безпосередня наукова та інженерно-конструкторська творчість, результати якої використовувалися в оборонній промисловості. Відповідно, й матеріали щодо їхньої діяльності набували секретності і виводилися з джерельної бази істориків в цілому, й науки і техніки, зокрема, в подальших дослідженнях.

Так, на цей важливий аспект при дослідженні історії розвитку військово-промислового комплексу СРСР вказав у 1990-роки у своїй монографії М.С.Симонов:

«Значительная часть служебной документации министерств и ведомств советской оборонной промышленности, отделов сводного плана и оборонной промышленности Госплана и Минфина СССР, переданная в конце 50-х – начале 60-х годов на вечное хранение в государственные архивы, до сих пор учитывается и используется в соответствии с первоначально присвоенным ей грифами: «секретно» (С), «совершенно секретно» (СС) или «совершенно секретно, особой важности» (ССОВ)... При отсутствии научного метода определения содержания государственной и военной тайны, последние вычислялись эмпирически, то есть по аналогии с представлениями (часто весьма смутными) ответственного чиновника об ущербе, который понесет страна (и лично он сам) в случае утечки той или иной информации. ... практически невозможно, если при этом требуется отделить «секретное» от «несекретного». Ни один здравомыслящий чиновник на это не пойдет, поэтому чаще всего «рассекречивание» документов и материалов министерств и ведомств происходит просто по причине большой давности срока их поступления на архивное хранение... После известных событий второй половины 1991 г. – распада СССР и самоликвидации КПСС – режим

⁶ *Черняк Арон. Еврейский вопрос в России: глазами Александра Солженицына. По страницам книги «Двести лет вместе». – Электронный ресурс: www.sunround.com/club/chernjak.htm*

секретности, скрывавший масштабы военных приготовлений СССР, ослаб, однако, не настолько, чтобы в интересах науки четко разграничить историческую и текущую ведомственную документацию»⁷.

Це було написано у 1996 р. Але й надалі мало що змінилося. У дисертаційному дослідженні О.П.Фінадєєва, присвяченому історії ракетної промисловості на Уралі (2004), констатується те ж саме: «Тотальное засекречивание любых документов, имевших хотя бы косвенное отношение к процессу разработки и производства ракет, систем, узлов, приборов и материалов для них, привело к тому, что практика рассекречивания документов, связанных с ракетостроением, началась позже, проходила и проходит в настоящее время намного труднее, чем рассекречивание документов многих других коллекций партийных, государственных и ведомственных архивов»⁸.

І хоча обидва автори вказують на те, що все-таки значна кількість засекречених архівних документів стають більш відкритими, є один нюанс. Як вказує цілком слушно М.С.Симонов, відбулося часткове «розсекречення» та пониження ступеня «допуску» переважно архівних «отраслевых наркоматов (министерств) оборонной промышленности (за исключением Министерства среднего машиностроения СССР) и ряда высших государственных хозяйственных органов за период 1920–1960-х годов»⁹. Але всі вони знаходяться за межами України і скористатися ними майже неможливо.

Що ж є у нас в Україні? Це відомчі архіви. Зокрема архіви підприємств та установ, пов'язаних з розвитком оборонної техніки. зокрема ракетно-космічної. Але тут справа ще гірша. Залишається проблема, позначена ще у 2004 р. О.П.Фінадєєвим, з визначенням якої ми цілком погоджуємося: «Документация многих организаций и предприятий ракетной промышленности не сдавалась на хранение в государственные архивы, и поэтому она отложилась в архивах министерств, ведомств или предприятий, куда особенно трудно получить доступ исследователю, происходящему не из среды работников отрасли»¹⁰.

У цих умовах історико-біографічне дослідження життєвого шляху визначних діячів ракетно-космічної галузі безумовно є утрудненим за звуженості з вказаних причин джерельної бази.

Дослідники історії ракетно-космічної техніки України стикаються з цією проблемою постійно. І якщо загальні риси, загальні контури, загальні напрями та здобутки в цілому ракетно-космічної галузі України вже досить добре визначені в працях як ювілейного характеру, так і в деяких дослідженнях істориків науки і техніки. то значно гіршим є стан створення

⁷ Симонов Н.С. Военно-промышленный комплекс СССР в 1920–1950-е годы: темпы экономического роста, структура, организация производства и управление. М., 1996. 336 с.

⁸ Финадеев А.П. Создание и развитие ракетной промышленности на Урале: Дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 : Челябинск, 2004. 247 с.

⁹ Симонов Н.С. Военно-промышленный комплекс СССР в 1920–1950-е годы...

¹⁰ Финадеев А.П. Создание и развитие ракетной промышленности на Урале...

наукових біографій видатних конструкторів і вчених та вивчення їх шкіл. Зокрема це стосується визначення та діяльності певних науково-технічних шкіл в цій галузі, хоча поодинокі дослідження вже існують.

Вивчення діяльності лідера такої школи передбачає в першу чергу визначення її складу. Але у подібних науково-технічних, науково-конструкторських школах надзвичайно розвинутою є колективна праця. Тому трудно визначити як склад школи, так і внесок її представників. Враховуючи засекреченість діяльності та відповідно звуженість джерельної бази, питання доступу до якої розглянуті вище, особливого значення набуває методологія дослідження, методологічний інструментарій.

Так, для вивчення багатьох питань, пов'язаних зі становленням і розвитком відповідних шкіл, одним з вагомих виявляється метод інтерв'ю. Внаслідок недостатності інформації про лідера і сам процес становлення і розвитку школи в опублікованих або розсекречених джерелах, за нею доводиться звертатися до свідків цих подій – родичів, учнів лідера, співробітників і колег по роботі, а також тим, хто продовжує традиції даної школи. І звичайно, чим більше віддаляється час з моменту заснування і розгортання діяльності наукової школи, тим менше можливостей отримати таку інформацію з «перших вуст». Такий стан речей перетворюється ще в одну проблему дослідження, з якої випливає необхідність своєчасного збирання інформації, яка надає можливість більш достовірного знання про роботу школи та її лідера.

З нашої точки зору надзвичайно важливим у цьому контексті є метод інтерв'ю. В узагальненому сенсі цей метод передбачає отримання інформації у ході безпосереднього спілкування. Напрями застосування такого методу досить різноманітні. Але ми не будемо торкатися застосування цього методу в медичних цілях або розглядати таке біографічне інтерв'ю, що торкається тільки життя і діяльності респондента.

Метод інтерв'ю в нашому дослідженні повинен дати якомога більше відомостей щодо лідера науково-технічної школи та її діяльності. Проблема полягає у тому, що досить часто лідер такої школи вже пішов з життя, а інформація щодо його життєдіяльності (як вже зазначалося вище) залишається недоступною, засекреченою тощо. В цьому випадку дієвим, на наш погляд, є метод інтерв'ю.

Метод інтерв'ю – це один з методів соціології, який широко застосовується й в історичних (зокрема історико-біографічних) дослідженнях. Сутність цього методу та принципи його застосування в соціологічних й історичних дослідженнях розкриті в низці публікацій методологічного та дослідницького характеру¹¹.

¹¹ *Белановский С.А.* Методика и техника фокусированного интервью. М., 1993. 352 с.; *Грінченко Г.* (Авто)біографічне інтерв'ю в усноісторичних дослідженнях: до питання про теорію наративного аналізу // Схід-Захід. Історико-культурологічний збірник. Харків, 2008. Вип. 11–12. Спеціальне видання. С.59–76; *Добреньков В.И., Кравченко А.И.* Методы социологического исследования: Глава 7. Методология и

Опрацювання масиву відповідних публікацій та з'ясування можливостей використання методу інтерв'ю в заявленому історико-біографічному дослідженні дозволило дійти певного методологічного підходу.

З трьох видів інтерв'ю за кількістю учасників (індивідуальне, групове, масове) найбільш оптимальним і конструктивним в нашому випадку є індивідуальне, оскільки воно може з великою долею вірогідності (при відповідній підготовці до нього) відбуватися у довірливій обстановці. В той же час конструктивність і вірогідність отриманої інформації може підвищуватись в атмосфері групового інтерв'ю, коли воно є вільним і респонденти діляться спогадами, з'ясовуючи одночасно забуті або суперечливі факти, що в цілому дає позитивні результати. Але тут починає відігравати роль кількість групи (на наш погляд найкраще два респонденти й ті, яким предмет інтерв'ю є надзвичайно близьким).

Згідно с існуючою класифікацією, необхідну для дослідження інформацію можна отримати за допомоги наступного кола методів отримання усної інформації: анкетування, опитування, інтерв'ю або бесіди (розмови).

Аналіз можливостей методів отримання усної інформації у випадку вивчення науково-технічних шкіл в умовах звуженої джерельної бази доводить більшу ефективність двох напрямів отримання такої інформації – за допомоги інтерв'ю або бесіди (розмови).

Важливим є попередній етап підготовки до інтерв'ю, який багато в чому визначає його дієвість, успішність: з'ясування за іншими джерелами орієнтовного кола людей, яких можуть належати до учнів і співробітників лідера науково-технічного колективу; з'ясування їх місцезнаходження та життєздатності; попереднє контактування з ними з метою домовленості про отримання від них відповідної усної інформації; з'ясування умов, в яких будуть проводитися інтерв'ю або бесіди (розмови); вибір ступеня формалізації інтерв'ю, планування перебігу інтерв'ю та інші питання, без вирішення яких метод інтерв'ю не дасть бажаного дослідницького результату, а принесе лише розчарування і відштовхне співбесідника від подальшого спілкування.

Звертаємо увагу на один з зазначених вище пунктів, а саме: необхідність якнайбільш чіткого окреслення кола респондентів, які вірогідно могли належати до тієї науково-технічної школи, склад якої визначається і діяльність лідера якої і самої школи вивчається. Справа у тому, що ці

технологія інтерв'ю. Учебник. М., 2004. С. 383–448; Журавлев В.Ф. Нарративное интервью в биографических исследованиях // Социология: 4М. 1993-4. № 3-4. С.34–43; Квале С. Исследовательское интервью. М., 2003. 301 с.; Киселева И. Информативно-целевой анализ текста свободного интервью // Социологический журнал. М., 1994. № 3. С.110–116; Мещеркина Е., Семенова В. «Биографический метод в социологии: история, методология и практика». М., 1994. 148 с.; Поршинева В.А. Концепции и методы социологии в историческом исследовании // Вестник РУДН. М., 2006. № 2(6). С. 31–39; Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. М., 2007.

інтерв'ю можуть бути чи не єдиним відкритим і доступним джерелом виявлення кола тих, хто складав цю школу; з'ясування і вивчення внутрішніх комунікацій у такій школі; окреслення напрямів діяльності та виявлення тих напрямів, які розроблялися відповідним колективом; тощо.

За ступенем формалізації, як відомо, існують три основні види інтерв'ю¹²

- *Стандартизоване*. В такому інтерв'ю заздалегідь визначені формулювання питань і послідовність, в якій вони задаються;

- *Нестандартизоване (вільне)*. Таке інтерв'ю передбачає, що інтерв'юер притримується лише загального плану, сформульованому відповідно завданням дослідження, ставлячи питання за ситуацією. Завдяки своїй гнучкості таке інтерв'ю сприяє більш хорошему, у порівнянні зі стандартизованим, контакту між інтерв'юером та респондентом;

- *Напівстандартизоване*. При використанні такого виду інтерв'ю інтерв'юер керується переліком як суворо необхідних, так і можливих питань.

Врахування особливостей тих, з ким необхідно спілкуватися, завдань, які ставляться при плануванні інтерв'ю у дослідженні й інші фактори визначають ступінь формалізації. У нашому випадку в залежності від зазначених факторів використовувалися усі три вище зазначені види формалізації інтерв'ю. Об'єднувати всі ці інтерв'ю, на наш погляд, повинно бути те, що воно повинно мати статус фокус-інтерв'ю. Тобто таке інтерв'ю повинно мати предметну єдність, підпорядковану темі дослідження. При цьому крім фокусування на предметі дослідження (в даному випадку науково-конструкторська школа В.М.Ковтуненка та його науково та науково-організаційна діяльність) інтерв'ю повинно будуватися так, щоб забезпечити предметну повноту. Причому предметна спрямованість інтерв'ю респонденту повідомляється заздалегідь.

Більш повноцінним, на наш погляд, в такому інтерв'ю є використання відкритих запитань, порівняно з закритими. Тобто, щоб респондент (опитуваний) сам формулював свою відповідь. Необхідності в закритих питаннях, де той, хто опитується, повинен був лише зробити свій вибір з запропонованих варіантів відповідей, не виходячи за його межі, не було. Такі питання більш характерні для анкетування.

Інтерв'ю в кожному випадку є і повинно бути «індивідуальним» в залежності й від особливостей респондента, його налаштованості та ситуації

Так, деякі вчені, конструктори, викладачі при першій зустрічі можуть виявляти бажання розповісти все, що пам'ятають про свого вчителя (вільне інтерв'ю). Це вільна розповідь, де згадуються певні ситуації під час спільної роботи, випадки у відрядженнях, з життя, особисті якості свого наставника,

¹² Дивись, наприклад: *Никандров В.В.* Вербально-коммуникативные методы в психологии. СПб., 2002.

за результатами чого формується більш розширений погляд на лідера колективу, лідера науково-технічної школи і умови, в яких відбувалося співробітництво.

В такого роду інтерв'ю є свої «плюси» і свої «мінуси». *Плюс* – це те, що респондент не обмежений в рамках питань, що ставляться і розповідає про все, що згадав на даний момент, і, можливо в іншій якійсь ситуації він цього і не згадав би. *Мінус* – те, що інформація не завжди послідовна. Іноді навіть хаотично представлена і досить часто уривчаста. У більшості випадків – це спогади особистого характеру, не завжди пов'язані з конкретною роботою, проектами і деталями співробітництва. Тобто, ці знання, ця інформація можуть бути корисними при більш детальному формуванні «портрету» науково-технічної або науково-конструкторської школи, внесенні до нього додаткових штрихів, підготовки до контрольного інтерв'ю тощо.

Вільне інтерв'ю дійсно актуальне на початкових стадіях дослідження. Воно корисне, як для респондента, оскільки він може найкращим чином сформулювати свою точку зору і більш глибоко висловити свої переконання. Так і для інтерв'юера, якому воно допомагає краще пізнати опитуємого і налагодити з ним співробітництво.

Після використання вільного інтерв'ю слід зробити висновки щодо необхідності застосувати у подальшому стандартизоване або напівстандартизоване інтерв'ю.

Досить часто для тих, у кого час обмежений, корисним виявляється складання заздалегідь підготовленого переліку питань і, як наслідок, отримання конкретних відповідей. Тобто, це скорочений варіант інтерв'ю.

Для такого інтерв'ю нами використовувалися два види питань. Одні з них – обов'язкові за схемою індивідуального, сфокусованого, стандартизованого або напівстандартизованого інтерв'ю. Інші – ставилися перед респондентом залежно від роду його діяльності. Ставилися також додаткові уточнювальні питання.

Крім того, важливою складовою використання методу інтерв'ю при звуженій джерельній базі є необхідність верифікації отриманої інформації. Тому особливо важливо ретельно аналізувати отриману інформацію, зіставляти її з інформацією, отриманою від інших респондентів (в першу чергу членів такої школи), інформацією, отриманою з інших джерел, тощо. Одним з засобів такої верифікації були і повторні інтерв'ю.

Тобто, *основне* інтерв'ю використовується на стадії збирання базових відомостей про лідера та науково-технічну школу, очолювану ним. Але досить часто необхідним було й так зване *контрольне* інтерв'ю, яке використовувалось для перевірки суперечливих результатів і поповнення банку інформаційних даних.

З метою створення та вивчення відповідної науково-конструкторської (науково-технічної школи) нами був створений базовий перелік питань, які використовувалися для з'ясування питань, пов'язаних з життєдіяльністю лідера науково-технічної школи та її діяльністю. Весь масив питань був

систематизований і згрупований за такими основними інформаційними блоками:

- пошук і з'ясування належності співробітників і соратників до відповідної науково-конструкторської школи;
- якості лідера даної школи як керівника та організатора науки;
- особистісні якості лідера школи в загальнолюдському контексті;
- якості лідера школи як вченого і конструктора;
- спільні роботи в університетській, виробничій, академічній ланках під керівництвом лідера школи, їх науковий рівень у вітчизняному та світовому контексті;
- розробки й наукова праця в зазначених вище ланках після від'їзду лідера на інше місце роботи (якщо таке сталося);
- наявність наукових праць та їх спрямованість в ланках школи у сучасності;
- доля й подальша життєдіяльність науковців і конструкторів, що склали дану науково-технічну школу;
- особисті спогади від роботи й спілкування з лідером даної школи.

Методологія відповідного дослідження і її втілення були застосовані при дослідженні життєвого шляху та діяльності лідера науково-конструкторської школи з ракетобудування В'ячеслава Михайловича Ковтуненка. Відповідні інтерв'ю бралися одним з співавторів статті у всіх тих, кого попередньо було визначено як можливих членів науково-конструкторської школи В.М.Ковтуненка. Дослідження проводилося за методологічним підходом, запропонованим в даній статті. Використовувалися основні групи питань, розглянуті вище. Крім того, питання в групах модифікувалися відповідно до завдань дослідження. Також була застосована група питань загального характеру, яка в даній статті не описувалася. Результати проведеного дослідження мали позитивний результат, одним з основних стало встановлення вперше основних ланок та їх складу науково-конструкторської школи В.М.Ковтуненка.

Висновки

Нові історичні реалії відкрили нові можливості для жанру історичної біографістики. Більша відкритість суспільства надала можливість звернутися до вивчення життєдіяльності нових особистостей, відмітною рисою якої була її закритість, засекреченість, не публічність, тощо. В той же час їх роль в життєдіяльності суспільства, соціуму, творенні науки і техніки була надзвичайно великою. Отже створення їх біографій та дослідження діяльності творчих колективів, керованих ними, є нагальною потребою сучасної історичної науки, сучасної історії науки і техніки.

Проблемним питанням подібного історико-біографічного дослідження, яке тісно переплетене з вивченням діяльності відповідної науково-технічної або науково-конструкторської школи, очолюваної її лідером, є звуженість джерельної бази в силу певних соціальних факторів.

Одним з засобів розширення джерельної бази та її поповнення інформації про лідера і процес становлення і розвитку такої школи є використання в новому форматі методу інтерв'ю. Досить часто невідомий навіть склад такого колективу (школи), який потрібно з'ясувати. Метод інтерв'ю стає не просто доповнювальним методом дослідження, а одним з основних і потребує спеціальної розробки його застосування.

В роботі з метою вивчення життєдіяльності лідера відповідної науково-конструкторської (науково-технічної школи) запропоновані методологічні підходи до застосування методу інтерв'ю, визначено основні складові та характерні особливості застосування цього методу в подібному дослідженні, наведений базовий перелік питань, які є необхідними з нашого погляду при застосуванні методу інтерв'ю для досягнення мети дослідження.

Розроблений підхід був реалізований у конкретному історично-науковому дослідженні життя і діяльності видатного науковця і конструктора В.М.Ковтуненка і дав позитивні результати. Зокрема, вперше з'ясовано склад науково-конструкторської школи В.М.Ковтуненка.